

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE BELLO CIVILI
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Literas Cæsar Fabius Consulibus tradit. Consules de Republ. referunt. L. Lentulus operam suam Senatui, et Reipublicæ sub conditione promittit: idem facit Scipio, cujus sententia a Pompejo manare creditur.

¹ Literis a Fabio C. Cæsaris consulibus redditis, ægre ab iis impetratum est, summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu recitarentur. Ut vero ex literis ad senatum referretur, impetrari non potuit. Referunt consules de Republica ¹ in civitate. L. Lentulus consul Senatui, rei que publicæ se non defuturum pollicetur, si audacter, ac fortiter sententias dicere velint: sin Cæsarem respiciant, atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus, se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperatorum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam, atque amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur Scipio, Pompejo esse in animo, Reipublicæ non deesse, si senatus sequatur: sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium, si postea velit, ² imploraturum. Hæc Scipionis oratio, quod senatus in

¹ In civitate.) Multis hæc verba suspecta sunt, quasi a librario inserta, quia Cæsar in

urbe potius dixisset, ut cap. 2. sect. 2. quod senatui extra urbem habito c. 2. et 6. opponitur.

urbe habebatur, ² Pompejusque aderat, ex ipsius ore Pompeji mitti videbatur.

² Pompejusque aderat.) Muretus V. l. I. l. x. extremo a. v. erat: id est, ad urbem, legit: P. Victorius lib. III. ineunte aberat. Omnes tamen scripti, et olim editi aderat, hoc est, in proximo, sub mœnibus erat, ut Dio. Cassius libr. XLII. ineunte ait, ἐν τῷ προαοδῆσιν, in suburbio.

CAPUT II.

M. Marcellus, M. Calidius, M. Rufus leniores dicunt sententias, quam Lentulus. Plerique tamen coacti Lentuli conviciis, et Pompejanorum minis, Scipionis sententiam amplectuntur; quæ est, ut Cæsar exercitum dimittat, nisi velit hostis judicari. Tribuni intercedunt, de qua intercessione statim refertur.

Dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus ingressus in eam orationem, non oportere ante de Republica ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, et exercitus conscripti essent: quo præsidio tuto, et libere senatus, quæ vellet, discernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompejus in suas provincias proficisceretur, ne qua esset armorum causa: timere Cæsarem, abreptis ab eo II. legionibus, ne ad ejus periculum reservare, et obtinere eas ad urbem Pompejus videretur: ³ ut M. Rufus, qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, sequebatur. Ii omnes convicio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus ⁴ sententiam Calidii pronuntiatorum se omnino negavit. Marcellus perterritus conviciis a sua sententia discessit. Sic vocibus consulis, terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pom-

³ Ut M. Rufus.) M. Cælius Rufus, cujus est VIII. liber epistolarum inter Ciceronianas: et pro quo Ciceronis exstat oratio, pro Cælio inscripta.

⁴ Sententiam Calidii pronuntiatorum.) Consul singulas sen-

tentias rogabat: collectas postmodum simul pronuntiabat, ut appareret, num opus esset discessione. Omisisse aliquando, quæ displicebant, ex hoc ipso loco manifestum est.

peji plerique compulsi, inviti, et coacti Scipionis sententiam sequuntur. „Uti ante certam diem Cæsar exercitum dimittat: si non faciat, eum ⁵ adversus rempublicam facturum videri.“ Intercedunt M. Antonius, Q. Cassius, Tribuni pl. Refertur confestim de intercessione tribunorum: dicuntur sententiæ graves: ut quisque acerbissime, crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur.

⁵ *Adversus rempubl. facturum.*) Mollior formula quam hostem iudicari; re autem illi ad Cic. ep. 8. sect. 17. jex S. C. fere conseqentiens. Usi sunt et

Cicero pro Mil. cap. 5. Sallust. Catil. cap. 50. seq. M. Cælius ad Cic. ep. 8. sect. 17. jex S. C.

CAPUT III.

Pompejus Senatores evocat, eosque confirmat. C. Curio Tribunos plebis ad jus Comitiorum evocat: omnes Cæsaris inimici in Senatum coguntur. Sententiis L. Pisonis, Roscii, et aliorum Scipio, et Cato cum aliis, privatis causis, resistunt.

³ Misso ad vesperum senatu, omnes, qui sunt ejus ordinis, a Pompejo ⁶ evocantur. Laudat promptos, atque in posterum confirmat, segniores castigat, atque incitat. Multi undique ex veteribus Pompeji exercitibus, ⁷ spe præmiorum, atque ordinum evocantur; multi ex duabus legionibus, quæ sunt traditæ a Cæsare, arcessuntur. ⁸ Completur urbs. Ad jus comitiorum Tribb. pleb. C. Curio evocat. Omnes amici consulum, necessarii Pompeji, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, coguntur in senatum, quorum vocibus, et concursu terrentur infirmio-

⁶ *Evocantur.*) Extra urbem ut senatus habeatur, ubi Pompejus erat, ut c. 5. infra sect. 6.

⁷ *Spe ordinum.*) Ut ductores ordinum fierent: aut si fuissent, ad superiores adscenderent ordines.

⁸ *Completur urbs: ad jus co-*

mitiorum tribunos.) Urbs Militibus arcessitis completur. Cætera in mendo latent. Sensus fortasse: Curionem, qui paulo ante tribunus fuerat, novos tribunos admonuisse, quæ proximis comitiis data Cæsari fuerant.

res, dubii confirmantur; plerisque vero libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur ⁹ L. Piso Censor, sese iturum ad Cæsarem, item L. Roscius Prætor, qui de his rebus eum doceant. vi. dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam a nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur, qui voluntatem senatus ei proponant. Omnibus his resistitur; ⁴ omnibusque oratio Consulis, Scipionis, Catonis opponitur. ¹⁰ Catonem veteres inimicitiae Cæsaris incitant, et ¹¹ dolor repulsæ. Lentulus æris alieni magnitudine, et spe exercitus, ac provinciarum, et regum appellandorum largitionibus movetur: seque alterum fore Syllam, inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat. Scipionem eadem spes provinciæ, atque exercituum impellit, quos se pro necessitudine partituro cum Pompejo arbitratur: simul ¹² iudiciorum metus, adulatio, atque ostentatio sui, et potentium, qui in Republica, judiciisque tum plurimum pollebant. Ipse Pompejus ab inimicis Cæsaris incitatus, et quod ¹³ neminem dignitate secum exæquari volebat, totum se ab ejus amicitia averterat, et cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore adjunxerat Cæsari. Simul infamia ii. legionum permotus, quas ab itinere Asiæ, Syriæque ad suam potentiam, dominatumque converterat, rem ad arma deduci studebat.

⁹ *L. Piso Censor.*) Cum Ap. Claudio. Idem socer Cæsaris.

¹⁰ *Catonem veteres inimicitiae.*) Iniquior hæc in Catonem censura videtur, reip. causa omnia agentem.

¹¹ *Dolor repulsæ.*) Quin æquo potius animo tulisse fertur. Consulatum una cum M. Marcello, et Ser. Sulpicio, ut invalescenti et Cæsaris, Pompeji potentiae resisteret, petierat,

sed impeditus ab utriusque amicis fuit Dio. Cass. xl. p. 147.

¹² *Judiciorum metus.*) Quia Scipio, Pompeji socer, de ambitu a Memmio lege Pompeji accusabatur. Appian. Civ. II. p. 729.

¹³ *Neminem secum exæquari.*) Hoc plures Pompejo objiciunt, Vellejus II. 33. Lucanus I. 126. Flor. IV. sect. 14.

CAPUT IV.

Cæsaris propinqui prohibentur, eum de rerum statu monere. Tribunis pleb. intercessio eripitur. Consulibus, et reliquis magistratibus potestas cavendi datur, ne quid detrimenti Resp. patiat. De Cæsaris imperio, de Tribunis pleb. gravissime decernitur. Tribuni urbe egressi ad Cæsarem, qui Ravennæ responsa exspectat, confugiunt.

His de causis aguntur omnia raptim, atque turbate, neque docendi Cæsaris propinquis ejus spatium datur, nec tribunis plebis sui periculi deprecandi, neque etiam extremi juris intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur; sed ¹⁴ de sua salute die vii. cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pl. ¹⁵ viii. denique mense suarum actionum respicere, ac timere consueverant. Decurritur ¹⁶ ad illud extremum, atque ultimum S. C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est: „Dent operam consules, prætores, tribuni pl. quique pro consulibus sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat.“ Hæc S. C. perscribuntur ad vii. Id. Januarii. Itaque v. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum inivit Lentulus, ¹⁷ biduo excepto comitali, et de imperio Cæsaris, et de amplissimis viris tribunis plebis gravissime, acerbissimeque decernitur. Profugiunt statim ex urbe tribuni plebis, seseque ad Cæsarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennæ, exspectabatque suis lenissimis

¹⁴ De sua salute die vii.) Septimo die, ex quo Lentulus consulatum inivit, fugere tribuni cogebantur, post paullo sect. 14.

¹⁵ viii. denique mense respicere, ac timere.) Mense comitiorum consularium, ex quo designato consules tribuni timere cœperunt, quibus rationem actorum deberent reddere.

¹⁶ Ad illud extremum, atque

ultimum S. C.) Livius III. 4. ultimæ necessitatis formam vocat. Adi Sallust. Catil. cap. 29. et Cic. I. Catil. cap. 2. ac nostrum mox cap. 5. sect. 7.

¹⁷ Biduo excepto comitali.) Quo senatus haberi non poterat. Comitiales dies Macrobius I. Saturn. c. 16. definit, quibus cum populo agi licet.

postulatis responsa, si qua hominum æquitate res ad otium deduci posset.

CAPUT V.

Pompejus in senatu extra Urbem ea, quæ Scipio antea dixerat, agit. Exercitum se habere ait paratum, et alieno in Cæsarem animo. Refertur de habendo delectu, de mittendo Fausto Sylla in Mauritaniam, de pecunia Pompejo danda. Privati homines in provincias proficiscuntur, habentes præter consuetudinem in urbe lictores. Delectus habetur. Cæsar apud milites concionatur. Legio XIII. injurias Cæsaris defensuram se pollicetur.

Proximis diebus ¹⁸ habetur senatus extra urbem. Pompejus eadem illa, quæ per Scipionem ostenderat, agit; senatus virtutem constantiamque collaudat: copias suas exponit; legiones haberet sese paratas x. Præterea cognitum, compertumque sibi, alieno esse animo in Cæsarem milites, neque iis posse persuaderi, ut eum defendant, aut sequantur. De reliquis rebus ad senatum refertur; tota ut Italia delectus habeatur; Faustus ¹⁹ Sylla pro prætore in Mauritaniam mittatur; pecunia ut ex ærario Pompejo datur. Refertur etiam de rege Juba, ut socius sit, atque amicus. Marcellus vero passurum se in præsentia negat. De Fausto impedit Philippus tribunus plebis. De reliquis rebus S. C. perscribuntur. ²⁰ Provinciæ privatis decernuntur; duæ consulares, reliquæ prætorix. Scipioni obvenit Syria: L. Domitio Gallia: ²¹ Philippus, et Marcellus

¹⁸ Habetur senatus extra urbem.) Extra urbem: quia Pompejo tamquam proconsuli non licebat intrare.

¹⁹ Sylla pro prætore in Mauritaniam.) Non in Jubbæ regnum: quia de eo mox sect. 4. separatim agitur. An in Mauritaniam propriam, ut reges ejus, Bocchum, et Bogudem, a Cæsarianis partibus abstraheret? Vide H. Noris Cenotaph. Pisan. p. 236.

²⁰ Provinciæ privatis decernuntur.) Non ex prætura, aut

consulatu. ut antea. Vide infra cap. 37. hujus lib. sect. 85.

²¹ Philippus, et Marcellus.) Hi ambo consulares in sortitione provincialiarum a Pompejanis prætereuntur: et L. Martius Philippus, quia Cæsaris adfinis, vitricus Octavianus. Suet. Aug. c. 8. Cur vero Marcellus? M. et C. infensi Cæsari. Quare Dionys. Vossius Marcellinus legit, quia Philippi collega Lentulus Marcellinus fuit, quo anno Cicero ab exilio revertit.

privato consilio prætereuntur, neque eorum sortes deiciuntur. In reliquis provincias prætores mittuntur, neque spectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; ²² paludatique, votis nuncupatis, exeunt. Consules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex urbe proficiscuntur; lictioresque habent in urbe, et Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla. Tota Italia delectus habetur, arma imperantur, pecuniæ a municipiis exiguntur, et e fanis tolluntur, omnia ⁷ divina, et humana jura permiscuntur. Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites concionatur, „omnium temporum injurias inimicorum in se commemorat, a quibus diductum, et depravatum Pompejum queritur, invidia atque obtreptione laudis suæ, cujus ipse honori, et dignitati semper faverit, adiutorque fuerit. Novum in Republica introductum exemplum queritur, ²³ ut tribunitia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis esset restituta. Syllam, nudata omnibus rebus tribunitia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse. ²⁴ Pompejum, qui amissam restituisse videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademisse: quotiescumque sit decretum: *DARENT MAGISTRATUS OPERAM, NE QUID RESP. DETRIMENTI CAPERET*, (qua voce, et quo Senatusconsulto Populus Romanus ad arma sit vocatus) factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi, templis, locisque editioribus occupatis; (atque hæc superioris ætatis exempla expiata ²⁵ Saturnini, atque Graccho-

²² Paludatique, votis nuncupatis.) Hinc ritum notes exeuntium in provincias. De paludatis Cic. xv. ep. xvii. et 19. Attic. ep. xiii. De votis, et aliis sacris in capitolio ante exitum factis. Plin. Paneg. cap. 5. ubi de more ita fieri dicit.

²³ Trib. intercessio armis notaretur.) Tribunorum pl. jus intercedendi vi, et armis cohiberetur, eique quasi inureretur nota.

²⁴ Pompejum, qui amissam restituisse.) Sallust. Catil. cap. 38. Cn. Pompejo. et M. Crasso Coss. tribunitia potestas restituta est. Ad Asconium in Divination. p. 19.

DARENT MAGISTRATUS OPERAM.) De hac formula paullo ante dictum ad cap. 4. sect. 5. ²⁵ Saturnini, atque Gracchorum.) Vide Florum lib. iii. 14. 15. 16.

rum casibus docet) quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata; non cum populo agi cœptum; nulla secessio facta. Hortatur, cujus Imperatoris ductu ix. annis Rempublicam felicissime gesserint, plurimaque prælia secunda fecerint, omnem Galliam, ²⁶ Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem, dignitatemque ab inimicis defendant. Conclamant legionis xiii., quæ aderat, milites, (hanc enim initio tumultus evocaverat, reliquæ nondum convenerant) sese paratos esse Imperatoris sui, Tribunorumque plebis injurias defendere.

²⁶ Germaniamque.) Hanc terrore, Galliam armis.

CAPUT VI.

Cæsar Ariminum cum legione petit, reliquis legionibus subsequi jussis. Eodem L. Cæsar proficiscitur, Pompejum apud Cæsarem excusaturus. Idem facit Roscius prætor. Cum utrisque Cæsar postulata sua ad Pompejum deferenda communicat.

Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur, ibique ²⁷ Tribunos plebis, qui ad eum confugerant, convenit: reliquas legiones ex hibernis evocat, et subsequi jubet. Eo L. Cæsar adolescens venit, cujus pater Cæsaris erat legatus. Is, reliquo sermone confecto, cujus rei causa venerat, habere se a Pompejo ad eum privati officii mandata demonstrat: „velle Pompejum se Cæsari purgatum: ne ea, quæ Reipublicæ causa egerit, in suam contumeliam vertat; semper se Reipublicæ commoda ²⁸ privatis necessitatibus habuisse potiora; Cæsarem quoque pro sua dignitate debere et studium, et iracundiam suam Reipublicæ dimittere, neque adeo graviter irasci inimicis, ne cum illis nocere se speret, Reipublicæ

²⁷ Tribb. pl. qui ad eum confugerant.) Vide supra sect. 2. et 5. ²⁸ Privatis necessitatibus.) Sic

vet. cod. Venet. et alii: Gryph. et Basil. necessitudinibus, quo alterum explicandum est.

noceat: „Pauca ejusdem generis addit, cum excusatio-
ne Pompeji conjuncta. 29 Eadem fere, atque iisdem
diebus prætor Roscius agit cum Cæsare, sibi que Pom-
pejum commemorasse demonstrat. Quæ res etsi nihil
ad levandas injurias pertinere videbantur; tamen ido-
neos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad
eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeji
mandata ad se detulerint, ne graventur sua quoque ad
eum postulata deferre, si parvo labore magnas contro-
versias tollere, atque omnem Italiam metu liberare
possent: „Sibi semper Reipublicæ primam fuisse di-
gnitatem, vitaque potiore; doluisse se, quod Popul.
Rom. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extor-
queretur, ereptoque semestri imperio, in urbem retra-
heretur; cujus absentis rationem habere proximis comitiis
populus jussisset: tamen hanc honoris jacturam sui Rei-
publicæ causa æquo animo tulisse: cum literas ad se-
natum miserit, ut omnes ab exercitibus discederent, ne
id quidem impetravisse: tota Italia delectus haberi,
retinere legiones II., quæ ab se simulatione Parthici belli
sint abductæ: civitatem esse in armis. Quoniam hæc om-
nia, nisi ad suam perniciem pertinere? sed tamen ad om-
nia se descendere paratum, atque omnia pati Reipublicæ
causa. Proficiscatur Pompejus in suas provincias: ipsi
exercitus dimittant, discedant in Italia omnes ab armis,
metus e civitate tollatur: libera comitia, atque omnis
Respublica Senatui, Populoque Romano permittatur.
Hæc quo facilius, certisque conditionibus fiant, et jure-
jurando sanciantur, aut ipse propius accedat, aut se pa-
tiantur accedere. Fore, uti per colloquia omnes contro-
versiarum componantur.“

29 Eadem fere, atque iisdem diebus.) Philippi Rubeni emen-
datio est; quam Vossius probat. Vulgo, eadem f. atq. eisdem de
rebus, quæ ταυτοτης est.

Roscius, et L. Cæsar Consulibus Capuæ existentibus
Cæsaris postulata renuntiant. Consules mandata sua in
scriptis Cæsari per eosdem remittunt. Consulium condi-
tiones iniquæ putantur. Cæsar M. Antonium Aretium
cum quinque cohortibus mittit, et ibi delectum habet;
mittit ad oppidum Igabium Curionem, cujus adventu
Thermus prætor profugit; item ex oppido Auximo A-
ctius Varus; sed, insequentibus Cæsarianis, commis-
soque prælio, a suis deseritur.

Acceptis mandatis, Roscius cum L. Cæsare Ca- 10
pua pervenit, ibique consules, Pompejumque in-
venit. Postulata Cæsaris renuntiat. Illi re deliberata
respondent, scriptaque ad eum mandata per eos remittunt,
quorum hæc erat summa: „Cæsar in Galliam reverte-
retur, Arimino excederet, exercitus dimitteret. Quæ si
fecisset, Pompejum in Hispanias iturum, Interea, quoad
fides esset data, Cæsarem facturum, quæ polliceretur,
non intermissuros Consules, Pompejumque delectus.“
Erat iniqua conditio postulare, ut Cæsar Arimino 11
excederet, atque in provinciam reverteretur; ipsum et
provincias, et regiones alienas tenere: exercitum Cæsa-
ris velle dimitti; delectus habere: polliceri, se in pro-
vinciam iturum, neque ante quem diem iturus sit, defi-
nire: ut, si peracto Cæsaris consulari, Pompejus profre-
ctus non esset, nulla tamen mendacii religione obstructus
videretur. Tempus vero colloquio non dare, neque ac-
cessurum polliceri, magnam pacis desperationem affe-
rebat. Itaque 30 ab Arimino M. Antonium cum cohorti-
bus v. Aretium mittit; ipse Arimini cum II. legioni-
bus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum

30 Ab Arimino.) Expressa iv. epist. XII. ab Epidaurum, et
prepositione: sicut lib. I. de B. post paullo, ut ab Athenis in
Gall. cap. 4. sect. 7. ad Genevam Baotiam irem. Municipia autem
pervenit: et lib. VII. cap. 22. Umbriæ, Etruriæ, Piceni, quæ
sect. 58. ad Lutetiam iter facere hic memorantur, in tabula Ita-
licæ exhibemus.

- 12 Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat. Interea certior factus, Igubium Thermium prætorem cohortibus v. tenere, oppidum muniri, omniumque esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem: Curionem cum iii. cohortibus, quas Pisauri, Et Arimini habebat, mittit. Cujus adventu cognito, diffusus municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe educit, et profugit; milites in itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur. Curio, omnium summa voluntate, Igubium recipit. Quibus rebus cognitis, confisus municipiorum voluntatibus Cæsar, cohortes legionis xiii. ex præsiidiis deducit, Auximumque proficiscitur; quod oppidum Actius cohortibus introductis tenebat, delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat. Adventu Cæsaris cognito, Decuriones Auximi ³¹ ad Actium Varum frequentes conveniunt: docent, sui iudicii rem non esse; neque se, neque reliquos municipes pati posse, C. Cæsarem imperatorem bene de Republica meritum, tantis rebus gestis oppido, mœnibusque prohiberi; ³² proinde habeat rationem posteritatis, et periculi sui. Quorum oratione permotus Actius Varus, præsidium, quod introduxerat, ex oppido edducit, et profugit. Hunc ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt, commissoque prælio deseritur a suis Varus; nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæsarem perveniunt: atque una cum iis deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeji antea duxerat. At Cæsar milites Actianos collaudat; Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur.

³¹ Ad Actium Varum.) Vide infra c. 15. sect. 31. hujus libri.

³² Proinde habeat rationem posteritatis.) Famæ consulat, quæ sola ad posteros transmit-

titur. Cic. Tuscul. 1. extr. optimus quisque maxime posteritati servit. Non ergo causa fuit, cur Rubenius *potestatis* mallet. D. Voss.

CAPUT VIII.

Magnus terror in urbe ortus. Lentulus, nuntiato falso Cæsaris adventu, ex urbe fugit, una cum Marcello. Pompejus ad legiones in Apulia hiemantes iter habet. Capuæ delectus habetur. Cæsar Picenum agrum percurrit, ad quem ex omnibus regionibus Legati veniunt. Lentulus Spinther, cognito Cæsaris adventu, ex oppido Asculo fugiens, Vibullium Rufum offendit, cui rem aperit. Is, cohortibus coactis, ad Domitium Abenobarbum proficiscitur. Cæsar Corfinium petit. Domitius auxilium a Pompejo contra Cæsarem petit.

Quibus rebus Romam nuntiatis, tantus repente terror ¹⁴ invasit, ut, cum Lentulus consul ad aperiendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex Senatusconsulto proferendam, protinus, ³³ aperto sanctiore arario, ex urbe profugeret. Cæsar enim adventare, jam jamque adesse ejus equites falso nuntiabantur. Hunc Marcellus collega, et plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompejus pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas a Cæsare acceptas in Apulia hibernorum causa disposuerat. Delectus intra urbem intermittuntur. Nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, et colligunt, delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere instituunt, gladiatoresque, ³⁴ quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos, Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, et se sequi jussit: quos postea munitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, ³⁵ circum familias conventus Campani, custodiæ causa distribuit.

³³ Aperto sanctiore arario.) erudiri: et cap. 31. ludum gladiatorium ædificare.

³⁴ Quos ibi Cæsar in ludo habebat.) Loco, quo gladiatores a lanista docebantur. Suetonius Cæs. 26. in ludo per lanistas

³⁵ Circum familias conventus Campani.) Ph. Rubenius Elect. l. 8. restituit: quod et Dion. Vossio placebat, et Joann. Fr. Gronovio Observ. 111. 22. Alii familiares conventus Campaniæ.

15 Auximo Cæsar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. Cunctæ ³⁶ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt; exercitumque ejus omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaque pecunia ædificaverat, ad eum legati veniunt, quæque imperarit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat; mittunt. Interea legio XII Cæsarem consequitur; cum his II. Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther X. cohortibus tenebat: qui, Cæsaris adventu cognito, profugit ex oppido, cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum a Pompejo in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa. A quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. Item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompejanis. In iis Camerino fugientem Ulicem Hirum, cum VI. cohortibus, quas ibi præsidio habuerat, excipit, quibus coactis, XIII. efficit. Cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus pervenit, Cæsaremque adesse cum legionibus II. nuntiat. Domitius per se circiter XX. ³⁷ cohortes ex Alba, et Marsis, et Pelignis, et finitimis ab regionibus cægerat. ³⁸ Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Cæsar conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumque institui jubet. Ipse unum diem ibi rei frumentariæ causa moratus, Corfinium contendit. Eo cum venisset, cohortes V. præmissæ a Domitio ex oppido ³⁹ pontem fluminis interrompebant; qui erat ab oppido millia passuum circiter III. Ibi cum antecursoribus Cæsaris prælio commisso, celeriter Domitiani a ponte repulsi, se in oppidum receperunt. Cæsar legionibus transductis, ad oppidum

³⁶ Earum regionum præfecturæ. Oppida præfecturæ, a colonis, et municipiis diversa, et duriori quam illa, conditione ac fortuna: quæ nominatim Festus in hac voce plurima recenset.

³⁷ Cohortes ex Alba.) Alba Fuceuti, sive ad Fucinum lacum

sita. Veteres libri ex appositum habent, quod negligunt recentiores. At illud solemne Cæsari. Vide supra dicta ad cap. 7. sect. XI.

³⁸ Recepto Asculo.) Tria MSS. et v. c. venet. recepto Firmo.

³⁹ Pontem fluminis.) Aterol.

constitit, juxtaque murum castra posuit. Re cognita, Domitius ad Pompejum in Apuliam peritos regionum, magno proposito præmio, cum literis mittit, qui petant, atque orent, ut sibi subveniat: Cæsarem duobus exercitibus, et locorum angustiis facile intercludi posse, frumentoque prohiberi. Quod nisi fecerit, se, cohortesque amplius XXX., magnumque numerum senatorum atque equitum Romanorum in periculum esse venturum. Interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit, certasque cuique partes ad custodiam urbis attribuit; militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, et pro rata parte ⁴⁰ centurionibus, evocatisque.

⁴⁰ Centurionibus, evocatisque.) Evocati erant milites, qui perfuncti olim stipendiis, in periculo rei publicæ rogatione magis, quam imperio, evocabantur in mili-

tiam: et quia exercitati erant, ex iis sæpe fiebant ordinum ductores. Hinc h. l. cum centurionibus conjuncti; et Glossæ, ταξιάρχος, evocatus.

CAPUT IX.

Sulmonenses gratulabundi M. Antonium ad eos a Cæsare missum in oppidum excipiunt. Actius Pelignus ad Cæsarem mittitur, ad quem magnæ ex variis partibus copiæ se conferunt. Pompeji literæ ad Domitium, qui clam fugam meditatur. Demum bujus consilium detegitur.

Interim Cæsari nuntiatum, Sulmonenses (quod oppidum a Corfinio VII. millium intervallo abest) cupere ea facere, quæ vellet, sed a Q. Lucretio senatore et Actio Peligno prohiberi, qui id oppidum VII. cohortium præsidio tenebat. Mittit eo ⁴¹ M. Antonium cum legionibus XIII. cohortibus V. Sulmonenses, simul atque noctra signa viderunt, portas aperuerunt, universique et oppidani, et milites obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius, et Actius de muro se deiecerunt. Actius ad Antonium deductus petit, ut ad Cæsarem mitteretur Antonius cum cohortibus, et Actio eo-

⁴¹ M. Antonium: cum legionibus VIII.) Sic Vossius, Ursin. XII. Vulgatum VIII., quod falsum,

quia octava legio postea super- venit, sect. 3.

dem die, quo profectus erat, revertitur. Cæsareas cohortes cum exercitu suo conjunxit, Actiumque incolu-
mem dimisit. Cæsar tribus primis diebus castra magnis operibus muniri, et ex finitimis municipiis frumentum
comportare, reliquasque copias expectare instituit. Eo triduo legio VIII. ad eum venit, cohortesque ex novis
Galliæ delectibus XXII. equitesque ⁴² a rege Norico circiter CCC. quorum adventu altera castra ad alteram
oppidi partem ponit. Iis castris Curionem præfecit. Reliquis diebus oppidum vallo, castellisque circummu-
niri instituit, cujus operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompejum revertuntur. Li-
19 teris perlectis, Domitius dissimulans in consilio pronuntiat, Pompejum celeriter subsidio venturum; hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque usui ad defendendum oppidum sint, parent. Ipse arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere constituit. Cum vultus Domitii cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius, timidiusque ageret, quam superioribus diebus consuesset, multumque ⁴³ cum suis consiliandi causa secreto præter consuetudine colloqueretur, concilia, conventusque hominum fugere: res diutius tegi, dissimularique non potuit. Pompejus enim rescripterat, „sese rem in summum periculum deducturum non esse, neque suo consilio, aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium contulisse. Proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis venire.“ Id ne fieri posset, obsidione, atque oppidi circummunitione fiebat.

⁴² A rege Norico.) Lib. I. B. Gall. cap. 24. sect. 53. quemdam Noricorum regem vocavit Votionem, cujus soror Ariovisto nupserat: sed incertum, an hic idem sit.

⁴³ Cum suis conciliandi causa.) Ita membranæ Carrarienses. Bruto teste: et Ciacconii codex, et Færni. Vetus Bononii Travisini consultandi, quo plures receperunt hoc loco, et in-

fra cap. 73. Iugerm. autem et Montanus, et Goduinus consiliandi. Nec rejiculum hoc verbum, sicut Th. Ryckius censet ad Tac. H. 53. II. ne Latinum quidem esse, quod Ciceroni ad Attic. xv. epist. ix. Grut. Græv. et Gronov. tribuunt, et Horatio III. od. III. ad A. P. v. 296. tam codices, quam interpretes vetusti vindicant: unde consiliator est Plinii lib. iv. ep. xvi. l.

Milites secessionem faciunt, inter quos inde contentio oritur. Domitius a militibus circumscissitur, et ab eisdem legati ad Cæsarem mittuntur. Hi cum Cæsaris mandatis in oppidum revertuntur. Rerum eventus ab omnibus expectatur.

Divulgato Domitii consilio, milites, qui erant Cor-
finii, prima vespera secessionem faciunt, atque ita
inter se per tribunos militum, centurionesque, atque
honestissimos sui generis colloquuntur: „obsideri se
a Cæsare; opera, munitionesque prope esse perfectas;
ducem suum Domitium, cujus spe, atque fiducia per-
manserint, projectis omnibus, fugæ consilium cape-
re: debere se suæ salutis rationem habere.“ Ab his
primo Marsi dissentire incipiunt, eamque oppidi par-
tem, quæ munitissima videretur, occupant; tanta-
que inter eos dissensio existit, ut manum conserere, at-
que armis dimicare conarentur. Post paulo tamen, in-
ternuntiis ultro citroque missis, quæ ignorabant, de
L. Domitii fuga cognoscunt. Itaque omnes uno consi-
lio Domitium productum in publicum circumscissunt, et
custodiunt, legatosque ex suo numero ad Cæsarem mit-
tunt: sese paratos esse portas aperire, quæque impe-
raverit, facere, et L. Domitium vivum in ejus pote-
statem tradere. Quibus rebus cognitis Cæsar, etsi ma-
gni interesse arbitrabatur, quamprimum oppido potiri, ²¹
cohortesque ad se in castra transducere, ne qua aut
largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nun-
titiis commutatio fieret voluntatis, quod sæpe in bello
parvis momentis magni casus intercederent; tamen ve-
ritus, ne militum introitu, et nocturni temporis licen-
tia oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat,
atque in oppidum dimittit: portas, murosque asserva-
ri jubet. Ipse iis operibus, quæ facere instituerat, mi-
lites disponit, non certis spatiis intermissis, ut erat su-
periorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis,
stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem

munitionem expleant: tribunos militum, et præfectos circummittit, atque hortatur, non solum ab eruptionibus caveant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus asservent. Neque vero tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. Tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque eventus exciperet.

CAPUT XI.

Lentulus Spinther ex oppido, facta potestate, egressus, de sua salute cum Cæsare agit, inde revertitur.

22 **Q**uarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, custodibusque nostris colloquitur, velle, si sibi fiat potestas, Cæsarem convenire. Facta potestate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsaris deducatur. "Cum eo de salute sua agit, orat, atque obsecrat, sibi ut parcat, veteremque amicitiam commemorat, Cæsarisque in se beneficia exponit, quæ erant maxima; quod per eum in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hispaniam ex prætura habuerat; quod in petitione consulatus ab eo erat sublevatus. *Cujus orationem Cæsar interpellat*, se non maleficii causa ex provincia egressum, sed uti se a contumeliis inimicorum defenderet: ut tribunos plebis ea re ex civitate expulsos, ad suam dignitatem restitueret: ut se, et populum Romanum, paucorum factione oppressum, in libertatem vindicaret. „ Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reverti liceat, petit: quod de sua salute impetraverit, fore etiam reliquis 44 ad suam

44 *Ad suam spem solatio.*) Goduinus tantum subdidit, accusativum suam esse cum syllabica adjectione. At Vett. codd. Venet. Basil. et Giph. ad suam spem solatio. Ciacconii conjectura est: ad suam spem (salutem) spei, et solatio.

spem solatio. Adeo esse perterritos nonnullos, ut suæ vitæ durius consulere cogantur. Facta potestate, discedit.

CAPUT XII.

Cæsar Senatores, Tribunos, Equites Romanos convocat, eosque alloquitur. Aurum, quod ad eum allatum fuerat, Domitio reddit. Domitiani milites, dicto sacramento, cum Cæsare in Apuliam proficiscuntur. Pompejus Canusium, inde Brundisium petit, delectum habet. Nonnulli deficiunt ad Cæsarem, qui Cn. Magium præfectum fabrum cum mandatis ad Pompejum remittit.

Cæsar, ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque 23 liberos, tribunos militum, equitesque Romanos ad se produci jubet. Erant senatorii ordinis L. Domitius, et P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sext. Quinctilius Varus quæstor, L. Rubrius; præterea filii Domitii, aliique complures adolescentes, et magnus numerus equitum Romanorum, et Decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos a contumeliis militum, conviciisque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod sibi a parte eorum gratia relata non sit pro suis in eos maximis beneficiis; dimittit omnes incolumes. 45 Sextertium sexagies, quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab 11. viris Corfiniensibus Domitio reddit, ne contentior in vita hominum, quam in pecunia fuisse videatur; etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamque a Pompejo in stipendium. Milites Domitianos 46 sacramentum apud se dicere jubet: atque eo die castra movet, justumque iter conficit, vii. omnino dies ad Corfinium commoratus, et per fines 47 Marrucinatorum, Fren-

45 *Sextertium sexagies.*) CL. millia uncialium nummorum.

46 *Sacramentum apud se dicere.*) In sua Cæsaris verba jurare. Dicimus sacramentum dicere, ut infra cap. 37. sect. 86.

47 *Marrucinatorum, Fren-*

norum.) Hos populos in Tabula nostra Italiæ quæras. Male quidam libri *Ferentanorum*: pejus alii *Ferentinorum*, qui in Latio erant. Frentani autem inter Marrucinos sunt et Apulos: Larinates a municipio Frentanorum Latine dicti.

24 tanorum, Larinatium in Apuliam pervenit. Pompejus, iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, Luceria proficiscitur Canusium, atque inde Brundisium. Copias undique omnes ex novis delectibus ad se cogi jubet. Servos, pastores armat; atque his equos attribuit. Ex iis circiter ccc. equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus vi. profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum iii., quæ procul equitatum Cæsaris conspicatæ, cui præerat Bivius Curius, relicto prætore, signa ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. Item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæsaris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum deprehensus ex itinere 48 Cn. Magius Cremona præfectus fabrûm Cn. Pompeji, quem Cæsar ad eum remittit cum mandatis; "quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus, interesse Reipublicæ, et communis salutis se cum Pompejo colloqui: neque vero idem perficit longo itineris spatio, cum per alios conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur."

48 Cn. Magius Cremona.) ferendi casu. Vide deinde simili Cremona, patriæ nomen, aulia lib. iii. ineunte.

CAPUT XIII.

Cæsar Brundisium petit, ubi Pompejus commoratur; inde Brundisini portus aditum impedit; fit aliqua pugna. Cæsar Canium Rebilum ad Scribonium Libonem mittit, ut cum Pompejo de pace ille agat; sed nihil concluditur.

25 His datis mandatis, Brundisium cum legionibus vi. pervenit, 49 veteranis iii. reliquis, quas ex novo delectu confecerat, atque in itinere compleverat. Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam miserat. Reperit consules Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus, Pompejum remanere Brundisii cum cohorti-

49 Veteranis iii. reliquis.) viii. reliquis in itinere consic in MSS. optimæ notæ: veteranis legionibus viii. xli. vi. Vide D. Voss.

bus xx. Neque certum inveniri poterat, obtineandine causa Brundisii ibi remansisset, quod facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus; regionibusque Græciæ, 50 in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset; an inopia navium ibi restitisset: veritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus, administrationesque Brundisini portus impedire instituit: quorum operum hæc erat ratio. "Qua fauces erant angustissimæ portus, molem, atque aggerem ab utraque parte litoris jaciebat, quod his locis erat mare vadosum. Longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices quoquoversus pedum xxx. e regione molis collocabat. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis distinebat, ne fluctibus moverentur. His perfectis, collocatisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat. Has terra, atque aggerem contegebat, ne aditus, atque incursus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere 51 cratibus, ac pluteis protegebat. In quarta quaque earum torres binorum tabulatorum excitabat; quo commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet." Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas 26 in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, et omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, atque opera disturbaret. Sic quotidie utrinque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret; ac tametsi magnopere admirabatur, Magium, quem ad Pompejum cum man-

50 In potestatem habere.) Ciceronis nota formula ex Manilianæ cap. 12. in prædonum fuisse potestatem, quam Gellius i. 7. tuetur, et Livius ii. 14. imitatur, quæ ne in potestatem quidem populi Romani esset. 51 Cratibus, ac pluteis.) Sulla pra lib. vii. cap. ii. sect. 25.

datis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata etsi impetus ejus, consiliaque tardabat, tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem, necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii causa; mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur: in primis, ut ipse cum Pompejo colloqueretur, postulat. Magnopere sese confidere demonstrat, si ejus rei sit potestas facta, fore, ut æquis conditionibus ab armis discedatur: cujus rei magnam partem laudis, atque existimationis ad Libonem perventuram, si illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo ad Pompejus proficiscitur. Paulo post renuntiat, "quod consules absint, sine illis de compositione agi non possent." Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittebam sibi judicabat, et de bello agendum.

CAPUT XIV.

Pompejus, adventantibus Brundisium consulum navibus, profectionem parat. Cæsariani milites oppidi murum ascendunt. Cæsar in Hispaniam proficisci constituit, cujus jussu Valerius Legatus Sardiniam, Curio prætor Siciliam petit. Cota ex oppido a Caralitanis ejectus in Africam fugit. Cato de Pompejo queritur, et Siciliam deserit.

²⁷ **P**rope dimidia parte operis a Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis ix., naves a consulibus Dyrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus eo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pompejus sive operibus Cæsaris permotus, sive etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu navium profectionem parare incipit: et, quo facilius impetum Cæsaris tardaret, ne sub ipsa profectione milites oppidum irrumperent, portas obstruit, vicos, plateasque inædificat, fosas transversas viis præducit, atque ibi sudes, stipitesque præacutos defigit. Hæc levibus cratibus, teraque inæquat. Aditus autem, atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabi-

bus, atque eis præacutis, præsepit. His paratis rebus, milites silentio naves conscendere jubet; ⁵² expeditos autem ex evocatis sagittariis, funditoribusque, raris in muro, turribusque disponit. Hos certo signo revocare constituit, cum omnes milites naves conscendissent; atque iis expedito loco actuaria navigia relinquit. Brundisium Pompejanorum militum injuriis, atque ipsius Pompeji contumeliis permoti, Cæsaris rebus favebant. Itaque, cognita Pompeji profectione, concursantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex tectis significabant: per quos re cognita, Cæsar scalas parari, militesque armari jubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompejus sub noctem naves solvit. Qui erant in muro custodiæ causa collocati, eo signo, quod convenerat, revocantur; notisque itineribus ad naves decurrunt. Milites, positis scalis, muros ascendunt. Sed moniti a Brundisinis, ut ⁵³ vallum cæcum, fossasque caveant, subsistunt, et longo itinere ab iis circumducti ad portum perveniunt; duasque naves cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis, lintribusque ⁵⁴ deprehensas excipiunt. Cæsar etsi ad spem conficiendi negotii maxime probabat coactis navibus mare transire, et Pompejum sequi, prius quam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret, tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem timebat, quod, omnibus coactis navibus, Pompejus præsentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, ut ex longinquioribus regionibus Galliæ, Picenique, et a freto naves essent ex-

⁵² *Expeditos ex evocatis sagittariis.* Vide supra cap. 8. sect. 17. Gregarii hi sunt, non ductores, ut Glossæ, Evocatus, τὰξ ἀρχοῦ, quod non est perpetuum.

⁵³ *Vallum cæcum, fossasque.* Cæcum est tectum, seu quod non videtur. At vallum eminentia sua conspicuum. Aut ergo valli et stipites acuti sunt, ramis et gramine contexti: aut vallum ripa fossæ, stipitibus

hujusmodi præmunita.

⁵⁴ *Deprehensas excipiunt.* Sic vetusti codices sine prepositione, Manutio, et Ursino testantibus, quod hic magis Cæsarianum censet. Alii deprehensasque. Novissima editio, quæ magni viri nomen præfert, hæc verba omissa sunt, quæ vero leguntur in vet. libris. Venet. Gryph. aliis, sed cum prepositione Montanus. Lintribusque deprehensas excipiunt.

spectandæ. Sed id propter anni tempus longum, atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, 55 duas Hispanias confirmari; 56 quarum altera erat maximis beneficiis Pompeji devincta; auxilia, equitatum parari, Galliam, Italiamque tentari, se absente, volebat. Itaque in præsentia Pompeji insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: Duumviris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendis curent. Mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, in Siciliam Curionem prætorem cum legionibus III., eundem, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam traducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cota. Siciliam M. Cato: Africam sorte Tubero obtinere debebat. 57 Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cotam efficiunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat: novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis, Bruttisque per legatos suos civium Romanorum delectus habebat; equitum, peditumque certum numerum a civitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pene perfectis, adventu Curionis cognito, queritur in concione "sese projectum, ac proditum a Cn. Pompejo, qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset: et ab se, reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi ad bellum apta, ac parata confirmasset." Hæc in concione questus, ex provincia fugit.

55 *Duas Hispanias.*) Citeriorem et ulteriorem.

56 *Quarum altera.*) Citerior, inde ex bello Sertoriano devincta Pompejo.

57 *Caralitani.*) Caralis urbs maxima Sardiniae, ideoque Floro II. 6. *urbs urbium* ejus insulæ dicta.

CAPUT XV.

Valerius Sardiniam, Curio Siciliam occupat. Actius Varus Tuberonem venientem Uticam portu, et oppido prohibet.

Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio 31 Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt. Tubero, cum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Actium Varum, qui ad Auximum, 58 ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte vacuam occupaverat, delectuque habito, II. legiones effecerat, hominum, et locorum notitia, et usu ejus provinciae nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus 59 Tuberonem portu, atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terra patitur, sed sublatis anchoris excedere eo loco cogit.

58 *Ut supra demonstravimus.*) Hujus lib. cap. 7. sect. 13.

59 *Tuberonem portu, atque oppido prohibet.*) Vide Cic. orat. pro Ligario.

CAPUT XVI.

Cæsar ad urbem proficiscitur; ibi de inimicorum injuriis conqueritur, constituitque aliquos mittere, qui pacis cum Pompejo faciendæ auctores sint, sed nulli reperiuntur. Cæsar in ulteriorem Galliam proficiscitur. Vibullius Rufus in Hispaniam, Domitius ad occupandam Massiliam a Pompejo mittitur. Massilienses Cæsari portas claudunt. Ex eis aliquot ad se Cæsar convocat, quos monet, ne belli auctores sint; hi, quidquid Cæsar dicit, cum suis communicant.

His rebus confectis, Cæsar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit. Ipse ad urbem proficiscitur. Coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: "docet se nullum extraordina-